

başbozuk kitaplarından elde edilen
bütün gelir
her türlü hayvanatın
yeme içme ve barınma masrafları için
harcanacaktır.

h. ibrahim türkdoğan

Doğumu 1960. Felsefe, sosyoloji, siyasal bilimler (RWTH-Aachen) ve sosyal pedagoji (KFH-Aachen) alanlarında öğrenim görmüş, Max Stirner'in Biricik ve Mülkiyeti'ni Türkçeye kazandırmıştır. Alıncada (Der Einzige und Das Nichts, MSA-Leipzig, 2003) ve Türkçede (Hiç, Sınır Ötesi Tümceler, Öteki Yayınevi, 2018 / Ben'in Terörizmi, 2023) yayımlanmış eserlerinin yanında çok sayıda makalesi vardır. 2002'de kurulan Max Stirner Topluluğu'nun (Leipzig/Bayreuth) kurucu üyelerinden ve ilk başkanıdır. 1999'dan beri Max Stirner Projesi'ni sürdürmektedir. Aynı zamanda sosyal pedagog unvanıyla çeşitli kurumlarla beraber çalışmaktadır. Aachen / Alıncada'da yaşamaktadır.

Metinler Üzerine Teknik ve İçerik Bilgiler

≈

Toplam beş ayrı çalışmadan oluşan bu kitapçığın dördünü daha önce çeşitli dergilerde ve Max-Stirner-Projesi'nde yayımlamıştım. Gustav Landauer ile ilgili metni önce Almanca yazmış ve yayımlamıştım. İlk kez Türkçe yayımlanıyor. Hepsinin ortak özelliği: Gelişigüzel anarşist olarak anılan Stirner'i her çalışmada ayrı ayrı ve farklı kontekstlerde incelemek ve bu gelişigüzel betimlemenin nedenlerini açıklarken Stirner'in anarşist olmadığını da hem çeşitli felsefî kavramlar hem de farklı görüşler eşliğinde açığa kavuşturmak.

Bu baskı için tüm metinler gözden geçirilmiştir.

≈

**Gustav Landauer'in
Max Stirner'le Eksantrik İlişkisi**

≈

“Her gizemci anarşiye yatkındır.”

Paul Valéry

≈

Almanca yazdığım bu metin “Auf den Spuren eines anarchistischen Mystikers / Gustav Landauer und seine exzentrische Beziehung zu Max Stirner” başlığıyla şubat 2003 yılında “Der Einzige” adlı dergide yayımlandı. Türkçeye aktarırken daha çok stilistik değişiklikler yaptım.

Joachim Willems’in söz konusu kitabının¹ alt başlığı, aynı zamanda ilginç ve kendi türünde olağanüstü ve kapsamlı çalışması beni Gustav Landauer’in kişiliği ve felsefesini yakından incelememe neden oldu.

Söz konusu kitap Landauer’in gençliğinden ölümüne kadar bilgi dolu büyük bir spektrum içerir; yazar, Landauer’in sosyalist anarşizmi ve dinsel gizemciliği üzerine kapsamlı bir analiz sunar.

Landauer bu iki çizgi arasında tinsel ve ruhsal gelişme sürecini yaşamıştır elbette. Willems, Landauer’in düşünce akışını gerektiği gibi izleyebilmekte ve bunları uygun bir üslupla anlatabilmektedir.

Yazar, sadece birçok kuramın tarihsel konstelasyonları hakkında bilgi vermekle yetinmemekte, aynı zamanda dinsel ve felsefi düşünürlerin tarihsel bağlarını da

¹ Joachim Willems: Religiöser Gehalt des Anarchismus und anarchistischer Gehalt der Religion? Die jüdisch-christlich-atheistische Mystik Gustav Landauers zwischen Meister Eckhart und Martin Buber. Verlag Ülmer Manuskripte. Albeck bei Ulm 2001.

incelemektedir; uzun bir zaman karanlıkta kalan bağları aydınlatmaktadır.

Kitapta sadece “sosyalist” ve “anarşist” ve birçok kez “konsey devrimcisi” olarak onurlandırılan ama pek de gizemci olarak adlandırılmayan bir Landauer hakkında bilgi almıyoruz, aynı zamanda anarşiyi ve gizemi birbirleriyle ilişkilendirmesini ve kaynaştırmasını bilen bir Landauer’le karşılaşmaktayız.

Bir anarşist gizemci olarak anarşistler üzerinde pek bir etkisi olduğu ve ilgi kazandığı söylenemez. Bu günümüz için de geçerlidir.

Benim açımdan Landauer bazı konularda eleştiri nesnem olsa da, ısrarla dile getirmek isterim ki, pek sevilen ve hâlâ korkulan anarşi sözcüğünü Almanca dilci anarşistler arasında doğru anlayan az kişiden biridir –özel bir açıdan.

Landauer’i “gerçek anarşist” saymayanlara tek sözüm var: Anarşide gizemi duyumsayamayan her bir kimse, bence, tahakkümden kendini koparma yeteneğine sahip değildir. Çünkü: Tam da gizemde bütün tahakkümler çözümlür. Bununla Valèry’nin tespiti doğrulanmaktadır.

Bir anarşistin gizeme yatkın olmayışı, onun tinsel-psişik bağımlılığına, tahakküm bünyesine bağlılığına işarettir.

Landauer’in birçok anarşiste eleştirisi “yeniden doğma” kuramına dayanıyordu; ona göre “yeniden doğma”nın koşulu toplumsal ve dilsel baskıdan arınan yeni insandır.

Bu açıdan bakan Landauer, “gelecekte” bir anarşist toplumu yadsıyor ve anarşinin şimdiki zamanda gerçekleşebilirliğine işaret ediyordu. Joachim Willems “yeni-den doğma” kuramıyla ilgili de önemli bilgiler sunmakta ve gizemci Meister Eckhart ile Landauer arasındaki benzerliklere ve farklara da dikkat çekmektedir.

Devamla dinsel ve dinsel olmayan gizemden çeşitli öğeleri bir düşünce sistemine uyarlamaya çalışan, bir düşünce sistemi geliştirmeye yönelik ve otonomca düşünen bir Landauer’i görmekteyiz Willems’in kitabında; ve onun bir Peter Kropotkin ve Oscar Wilde çevirmeni olduğunu. Martin Buber’le karşılıklı etkilerini ve “Sozialistischen Bund”ta (Sosyalist Birlik) ortak çalışmalarına tanık oluyoruz; Landauer’in geleceğe yönelmeyen, bizzat “devletin yanında” sosyalist toplumun inşasını hedefleyen “Autonome Bünde”ler (Otonom Birlikler) hakkında bilgilendiriliyoruz.

Gizem fenomenini çeşitli biçimleriyle tanıtan Willems, panteizmle, teolojiyle, antropolojiyle vb. olan ilişkilerini ve aralarındaki farkları tartışır. Fritz Mauthner ve Meister Eckhart’ın önceleri sosyalist ve sonraları gizemci olan Landauer üzerindeki etkilerini de ifade eder. Landauer’in politik ve felsefi gelişimi tüm eserlerinde adım adım izlenmekte ve titizlikle ifade edilmektedir. Ancak ne var ki belirli bir konuyu Willems incelemiyor, oysa konunun içinde bulunduğu kontekst pek de dikkat çekicidir.

Fritz Mauthner ile yakın bir dostluğu olan Landauer, politik süreçten gizemci sürece geçişinde Mauthner’den

bazı düşünceler ödünç alır. Aynı zamanda da Max Stirner'in düşünceleriyle kendi içinde bir tartışma sürecine girer; bu düşünceler Landauer'in gelişiminde hiç de önemsiz değildi. Willems bu bağlamda ilginç bir noktaya işaret eder ama ne var ki kısa dipnotlara indirger konuyu.

Willems, bu konuya gereken önemi vermediği için, Landauer-Stirner-ilişkisine burada kısaca değineceğim.

Kitabın 38. sayfasında Willems, şu tespitte bulunur: “Landauer'in Mauthner'in dil felsefesiyle ilişkisine dair demek gerekir ki, Landauer daha 1895'lerde Mauthner'in dil eleştirisini okumadan benzeri sonuçlara varmıştı. Burada önemli olan özellikle bireyin sorgulanması, duyu organlarına şüpheyile yaklaşım ve kavramların ‘yavan’ oluşu bilinci.”²

Bence burada söz konusu ‘okumadan’ sözcüğünün önemsiz bir etkisi olduğu söylenemez; alıntıya dikkatle bakarsak, Willems'in farklı düşündüğünü sanmıyorum. Özellikle son tümce doğrudan Stirner'i hedeflemektedir (Willems, Stirner'in adını kaynak vererek anar, dipnot 130); ne var ki Willems, Stirner'le bu bağlantıyı incelemiyor. Yazar, haklı olarak “Landauer'in 1895'te Mauthner'i okumadan benzeri sonuçlara vardığına” ve dipnotta Landauer'in Stirner'le çatışmasına dikkat çektiğine göre, soruna bir açıklık da getirmesi gereklidir. Çünkü önce

² Joachim Willems: Religiöser Gehalt des Anarchismus und anarchistischer Gehalt der Religion? Die jüdisch-christlich-atheistische Mystik Gustav Landauers zwischen Meister Eckhart und Martin Buber. Verlag Ülmer Manuskripte. Albeck bei ÜlM 2001, s. 38.

“Zur Entwicklungsgeschichte des Individuums” adlı çalışmasında Stirner’le cebelleşen Landauer, daha sonra bu düşünceleri derli toplu analizlemeden “Skepsis und Mystik”e alır; buradaki amacı Stirner-yorumlarını bir an önce sonlandırmaktı.

“Skepsis und Mystik”te ise doğrudan Mauthner’le bir tartışmaya giriyor. Tam da Stirner’in enerjik dil eleştirisiyle Landauer’e “Entwicklungsgeschichte des Individuum”da gizemin kapıları açılmıştı; bu kapılara daha sonra Mauthner ve Meister Eckhart’ın katkılarıyla tam olarak teslim olacaktı. Ve bununla “son” ve “büyük” nominalist Stirner’e tüm zamanlar için sırtını tamamen dönecekti. Landauer neden Stirner’i yolun yarısında terk etti? Tam da dağın ucu gözükmeye başlamışken –Stirner’in yardımıyla? Bunun yanıtı ilginç bir çalışma olurdu. Landauer, Stirner’i bir merdiven olarak kullandı, hedefine ulaştıktan sonra da merdiven işe yaramaz oldu.

Bernd A. Laska, Stirner üzerine sunduğu kapsamlı çalışmalarında Landauer’in konuyu “bastırdığını” kanıtlamaya çalışmakta ve Landauer’in Stirner’i argümanlar eşliğinde tartışacağına, psikolojik olarak Stirner’le baş edemeyince onu bastırmak zorunda kaldığını iddia etmektedir.³ Kısmen doğru olduğunu düşündüğüm bu öngörüye tam olarak katılmıyorum. Willems, umarım bu konuyla yakından ilgilenecektir, özellikle Landauer’in felsefesi açısından önemli bir çalışma olurdu bu.

³ Bernd A. Laska: Ein dauerhafter Dissident, LSR-Verlag Nürnberg, 1996, s. 58.

Laska'nın iddiasında şüphelerim var, çünkü: Landauer'in nominalizm eleştirisi (aynı zamanda Stirner eleştiridir bu) "argümanlara" dayanır. Landauer, nominalizmi aşmayı hedefler, Stirner'in "doktrinini" Stirner'in sözlerini değiştirerek ifade eder: "İmha edilmesi gereken Tanrı kavramıdır. Ama ezeli düşman olan Tanrı değil, kavramdır."⁴ Landauer, bununla sadece nominalizmi "aşmaz", aynı zamanda Stirner felsefesini kısmen içeren tanrısız gizemi de "aşar." Yine de bir sorun mevcut. Gençliğinden bu yana etkilendiği bir filozofla alencele bir muhakeme yapılamaz. **Stirner'i aşmak için, onu susturabilmek gerekir.** Landauer, bu edimden pek uzaktı.

"Entwicklungsgeschichte des Individuums" adlı çalışmasında Landauer, Stirner'in Ben'ini çözdüğünü düşünür, oysa Stirner felsefesinin derinliğine dokunamıyor bile. Bunun yerine eleştirisini yanılsama ve Ben'in bütünlük olmaması üzerine kurar. Aynı eleştiriyi Mauthner de benzeri nedenlerden dolayı yapmıştı. Bu konuda ikisi de felsefi bir tartışma sunamamaktadırlar. Landauer'in argümanları son derece verimsizdir; Stirner'in Ben'ini özellikle Stirner'in **Hiç**'iyle incelemesi gerekirdi, ki Stirner'in Hiç'i de **nominalizmi** aşar. Böylece Stirner'e karşı giriştiği tinsel kavgada yarı yolda kalır.

Stirner'in Ben'i Tanrı'nın yerine geçen bir Ben olarak sahneye çıkar. Landauer de aynı görüştedir bu konuda. Stirner'in "sıradan" bir gizemci olmadığı tartışma bile gerektirmez: Stirner dinsel-gizemci Hiç'i kafası üzerine

⁴ Gustav Landauer: Skepsis und Mystik.. Verlag Büchse der Pandora, Münster / Wetzlar 1978, s. 12.

oturtur ki kendi Hiç'ini ayakları üzerine oturtabilsin; ancak böylelikle o Hiç Her şey olabilecektir ve kendini yaratan bir Biricik olarak yeniden doğabilecektir. Bu, sözümona Tanrı Oğluna bağlı bir Hıristiyan gizemciliğin hiçbir işine yaramaz. Bir bütün olarak monoteist-dinsel gizem Stirner'in Hiç'iyle kolay kolay bağdaştırılmaz. Landauer bunu anlamış olmalı ve hatta bu sorunla baş edebilecek bir yapıya sahip değildi. Stiner'i aşmaya çalışan verimsiz ve kısmen de eksantrik uğraşları bunu göstermektedir.

Neticede bu noktada hataya düşer. Hata bir: Stirner'e karşı birebir argümanlarla son aşamaya kadar tartışacağına, aniden susar ve "soy kuramıyla" ilgilenmeye başlar; bununla da bireye karşı ve **dolaylı** olarak da Stirner'in Biricik'ine karşı argüman bulmaya çalışır (*Skepsis und Mystik*). Psikolojik tuzağa düştüğünün farkında değildir bu noktadan sonra. Bununla Laska'nın "bas-tırma" iddiasını doğrulamaktadır, en azından şüphe yaratmaktadır. Stirner'in egoizmine dair yazdıklarının hiçbirinde derinlik yok (*Zur Entwicklungsgeschichte des Individuums*). Burada Stirner felsefesinin temel taşlarını sarsamayan bir politik ajitator olduğunu kanıtlar.

İkinci hata: Landauer, *Skepsis und Mystik* adlı kitabında ilginç bir geçiş yapar. "Gerekli temizleme çalışmasını", "soyutların kibirli geçiciliğini" gerçekleştiren "büyük nominalistten" söz ederek başlayan Landauer, mantıklı olarak tahttan indirilen Tanrı'nın yerine Biricik'iğini oturtan "Ben-müptelalı"dan söz eder neticede. Ne var ki Biricik üzerine sunduğu diyagnozunu, somut-

luğun geçiciliğini, izole olmuş bireyi gerekçelendireceğine, Stirner felsefesinin içeriğiyle hesaplaşmadan ters yönde hareket etmeye başlar. Stirner'den yola çıkmasına karşın, karşı-argümanlar sunmaz, “soy kuramı” gibi kavramlarla bireyin geçiciliğini açıklamaya çalışır.

Benim krokisini çizdiğim analizim ve bununla da Laska'nın “bastırma tezi” bu noktada onaylanmış oluyor. Öte yandan Laska'nın tezi nedenlendirilmelidir, çünkü içerik olarak yeterince argüman sunmamaktadır, bu da problemi çözümüyor. Öte yandan bana öyle geliyor ki, Landauer, merdivenini yanlış yere koydu. Bu demektir ki, Landauer, Stirner'i yanlış anladı, bu mümkün. Stirner'e karşı getirdiği verimsiz argümanları zorunlu olarak “bastırmayı” gerektirmiyor. Bağımsız bir düşünür olmasına karşın Landauer, içinden geldiği gelenekçi kültüre bağlıydı. Yahudi-Hıristiyan geleneğinin bir parçasıydı. Stirner'in keskin mantığını kabul edebilecek bir düşünce yapısına sahip değildi.

Gizemcilik tarihinde dikkat çeken bir şey var: Gizemcilik her din tarafından işlenmektedir ve her dinsel kişi, bağlı olduğu dinle bağdaştırmaya çalışır gizemciliği. Böylelikle Yahudi eğilimli bir gizemci, gizemciliği Yahudilik adına ele alır, Hıristiyan eğilimli biri Hıristiyanlık adına vb. Dinsel olmayan gizemcileri ve onların gizemcilikteki yerlerini ifade etmek sanıldığından daha da zor, hem onlar için hem de yorumlayan için. Açıkladığım nedenlerden dolayı Tanrısız Gizemcilik Landauer'in işine yaramıyordu pek. Bu nedenle zaten içli-dışlı olduğu Hıristiyan-Yahudi gizemciliğine yöneldi.

Willems, en geç sunumunu yaptığı “Übereinstimmungen und Unterschiede(n) von Skepsis und Mystik und Zur Entwicklungsgeschichte des Individuums” (s. 77’den itibaren) konularda Stirner’in rolünü açıklamalıydı. Çünkü tam da bu geçişte Stirner’i “aşar” Landauer. Bireye karşı getirdiği ve savunmasını yaptığı topluma (bu, bireyden daha az bir yanılısama değildir) dair getirdiği tüm argümanlarda adını anmadan “büyük nominaliste” karşı bir mücadele verir, ona tüm zamanlara dair sırtını dönmek için. Bu konuda Willems, Landauer’in karanlık yanını aydınlatmıyor.

Son olarak incelenmesinin anlamlı bir sonuç vereceğini düşündüğüm bir noktaya dikkat çekmek istiyorum: Landauer’in soy kuramının Stirner’in yabancılaşma kuramıyla birlikte incelenmesi. Stirner’in “yeni insanı” da gelecekte bir varlık değildi, bizzat **takma adı** Hiç olan baskılardan arınmış, yeniden doğmuş bir Ben.

Yaratıcı Hiç, tanrısal bir Hiç midir ya da şeytansal bir Hiç mi yoksa bir sıfır felsefe midir? Yanıtsız bir soru bu şimdilik

≈